

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

MISAL 1483

(U povodu pretiskanog izdanja, Liber, Zagreb, 1971)

Drago Šimundža

Prva hrvatska knjiga. Prva na slavenskom jugu. Jedna od prvih u slavenskom svijetu. Među prvima uopće. Godine 1483. Svega 28 godina poslije prve Gutenbergove Biblije.

Misal. Tiskan hrvatskim pismom, uglatom glagoljicom, na papiru i pergameni. 219 listova kvart formata, dvostupačno s 36 redaka.

Jezik crkvenoslavenski hrvatske redakcije. Kao izvornik mu je služio misal kneza Novaka, rukopisni pergamenski kodeks iz XIV stoljeća.

Tehnički vrlo uspjelo izdanje. Slovni rez i tisak umjetnički dotjerani. Sve su to radili naši majstori.

I što nam je posebno drago, Misal je tiskan u Hrvatskoj. U našoj tiskari. Imena pregalaca ovog dragocjenog spomenika naše kulture, kao i tolikih drugih, ostala su nam, na žalost, nepoznata.

Sačuvano je vrlo malo primjeraka prvoga izdanja. Svega desetak. I to nepotpunih. Spomenimo da se ti dragocjeni primjerci čuvaju u najpoznatijim svjetskim knjižnicama: u Rimu, Beču, Lenjingradu, Zagrebu i Washingtonu.

Zalaganjem izdavačkog poduzeća Liber naša prva tiskana knjiga ponovno je izdana. Editio princeps pojavila se, opet prva, u reprint-izdanju; točno onako kako je bila tiskana 1483. godine.

Poput Višeslavove krstionice, Bašćanske ploče i Marulićeve Judite — Misal iz 1483. više nas se doimlje kao kulturni i nacionalni spomenik nego kao knjiga, liturgijski obrazac ili tehničko dostignuće jednog vremena.

Naša Editio princeps — prvo tiskano izdanje glagoljskog misala — nosi među svojim koricama povijest jednog napornog a svijetlog razdoblja

naše prošlosti, kojega se u povodu ovoga izdanja moramo sjetiti. To je doba rađanja i razvoja našeg duhovnog obzorja koje je, kao i tolika druga, imalo svijetlih i teških stranica.

I dok je ova naša prva tiskana knjiga s jedne strane dragocjen spomenik kontinuiteta naše kulture i našeg nacionalnog bića, s druge je svjedok svih onih žrtava i napora koji su stoljećima stajali pred najplemenitijim nastojanjima naših prvih prosvjetitelja-glagoljaša. Svjedok i spomenik, dakle, truda i uspjeha marnih pregalaca naše kulturne prošlosti koji su se znali oduprijeti sili i dekretima tihim, ali upornim radom i tako stvoriti bogatu kulturnu baštinu koja je danomice rasla i razvijala se usprkos svim poteškoćama i neprilikama.

Ovo uspjelo izdanje kruna je, dakle, marnog pregalaštva i nesebična zalaganja više generacija koje su se ovdje na obalama našega mora svjesno i savjesno trudile da stvore i ostave svome narodu u baštinu plodnu duhovnu kulturu i zdrav narodni duh. Misal iz 1483. uspjeh je i spomenik tog prvog razdoblja koje je zanjihalo i kulturno definiralo naše nacionalno biće ne dopustivši da se izgubimo u amorfnoj masi onoga doba.

U dodiru sa Zapadom koji je sa svojom kulturom i latinskim jezikom predstavljao određenu kulturno-društvenu cjelinu, hrvatski se narod, po dolasku u svoju novu postojbinu, našao odmah u opasnosti da, kroz vjersko i kulturno jedinstvo sa zapadnim svijetom, izgubi svoj hrvatski i slavenski identitet, svoju etničku samobitnost. I dok mu je Crkva s jedne strane pružala mogućnost i otvarala put u društvo kulturnih evropskih naroda, ona ga je s druge strane, u svojoj univerzalnosti, vodila u stalnu opasnost da se, usvajajući evropsku kulturu i katolički duh, kulturno i misaono stopi s drugim, većim i snažnijim narodima koji su ga okruživali.

Svjestan te opasnosti, posebno na perifernim dijelovima svoje domovine, hrvatski se narod trudio da u zajednici s drugim narodima ravnopravno sudjeluje u rađanju evropske kulture i civilizacije, ali se istodobno trudio da stvara i goji svoju nacionalnu kulturu i svoj specifični izraz po kojemu će se razlikovati od drugih. Najizrazitiji biljeg te kulture i tog izraza bio je, bez sumnje, naš starohrvatski (staroslavenski) jezik i naše glagoljsko pismo.

Budući da je baš vjerski život igrao vrlo važnu ulogu, naši su pređi na tom području razvili značajnu duhovno-kulturnu djelatnost. I kako je Crkva u svojoj općenitosti latinskog izraza — koji je vrlo blizak talijanskom jeziku — predstavljala neku vrstu opasnosti za hrvatski narod na Jadranu, naši su glagoljaši uzduž čitava Hrvatskog primorja, osobito tamo gdje je prijetila veća opasnost, suprotstavili valu »latinizacije« domaću hrvatsko-slavensku riječ. Vidjeli su u toj vlastitosti izraza uspješno sredstvo protiv svakog pokušaja odnarođivanja i gubljenja našega identiteta. Tako su starohrvatski jezik i glagoljsko pismo ušli i u službu Božju, u liturgiju i život. Bila je to iznimka u Zapadnoj crkvi i službene su se oblasti, unatač prihvaćanju glagoljice, često opirale njezinoj uporabi. Svjesni, međutim, njezine uloge, naši su glagoljaši uporno nastavili svoju misiju i usprkos dekretima obavljali službu Božju na

narodnoj riječi, šireći tako i braneci ono što je u onim vremenima bilo temelj i podloga za našu specifičnu kulturu.

Misal iz 1483. samo je jedan u nizu brojnih glagoljskih misala od *Bečkih listova* (iz XI stoljeća), preko *Novakova misala*, koji je poslužio za *Editio princeps*, do *Hrvojeva i drugih rukopisnih kodeksa*. Ti su manuskripti, naši prvi kulturno-književni spomenici, svjedoci jednog dugog razdoblja rađanja i formiranja našeg kulturnog bića.

U tom značajnom procesu duhovnog i kulturnog razvoja svijetlu su ulogu odigrali brojni pregaoci naše daleke prošlosti. Sjetimo li se, međutim, ovdje Grgura Ninskoga, Buvine, Radovana, Jurja . . ., sjetit ćemo se samo jednog malog dijela zaslužnih muževa naše kulturne baštine. Naprotiv, ovaj čas, kad pred sobom gledamo ovaj dragocjeni spomenik našeg kulturnog i nacionalnog bića — *Misal iz 1483.* — moramo se sjetiti velikog broja vrlo zaslužnih, iako nama nepoznatih imena tijekom generacija, jer je i ovaj misal njihovo djelo. Oni nam u mnogo slučajeva — pa evo i u ovome prilikom tiska naše prve knjige — zbog svoje skromnosti i prevelike brige za uspjeh same stvari, ne zabilježiše svoja imena, ali nam dostojanstveno predadoše svoje djelo. Ti dragi naši marni i vrijedni glagoljaši na svojim su leđima ponijeli teret našega duhovnog i kulturnog razvoja. Ponijeli su ga predano i iznijeli časno. Iz njihovih starih pera i jedre domaće riječi rasla je naša povijest, širio se naš duh i narodna kultura. Rađali su se Radovani i Jurji! Stvarao se povijesni temelj i rasla duhovna baština povezujući kontinuirani slijed naše kulturne tradicije i nacionalnog bića od doseljenja do naših dana.

Ona brižna prepisivanja listina, vješta povezivanja kodeksa, uporaba domaće riječi i u najsvetijim činima, čitanje i molitva na starohrvatskom, briga i skrb za narodno blago, uporna borba za očuvanje naše samobitnosti u jeziku i kulturi, posebice u najizloženijim dijelovima našeg nacionalnog bića — učinili su od onih skromnih pregalaca, razbacanih po našim selima i zaseocima, snažne stupove naše kulturne povijesti. Živeći skromno sa svojim narodom, često bez velikih škola i znatnijih gospodarskih mogućnosti, u borbi za svoja najsvetija prava, za svoj jezik u razgovoru s Bogom, naši su marni trudbenici istina ostali nepoznati, bezimni, ali njihovo djelo nije ostalo jalovo. Njihov svijetli i uporni rad urodio je plodom. Poslije brojnih rukopisnih kodeksa, značajnih svjedočanstava o našoj duhovnoj kulturi, razasutih po svim većim knjižnicama od Rima preko Beča do Kijeva, marni pregaoci naše kulturne baštine ostavili su nam svoj zavjet, svjedočanstvo svoga patriotizma i kulture, u ovom prvijencu našega tiska i tako nas u tome, odmah u početku nove tehnike, svrstali u red duhovno i kulturno razvijenih naroda.

Zahvalni smo tim nepoznatim i poznatim pregaocima koji su uvijek bili i ostali sa svojim narodom. Iz njihovih je usta izlazila dobrohotna besjeda, čula se materinska riječ; njihovim su se trudom i zalaganjem širili glagoljski kodeksi, najprije rukopisi i prijepisi, a poslije tiskana izdanja; njihovim su se upornim radom podizale Crkve i krstionice; stvarala se naša domaća rasadništva prosvjete; razvijao se zdravi narodni duh i domoljubna misao; rasla je bogata tradicija i hvatala duboko korijenje naša nacionalna kultura. Oni su nam namrli i sačuvali bogatu kulturnu baštinu.

Misal iz 1483. svjedok je i kruna svih tih dugih i napornih akcija. U njemu su, s toplinom naše riječi i tehnikom našega pisma, zapisane sve one težnje i uspjesi prijašnjih generacija. S njim je sačuvano jedno vrlo važno razdoblje naše kulturne prošlosti. Zato je on spomenik naše riječi i naše kulture.

SPOMENIK STAROHRVATSKE KULTURE

(*Bilješke uz pretisak Misala iz g. 1483.*)

Jakov Bubalo

»Knjiga je vrednija od svih spomenika, jer ona sama gradi spomenike u srcima onih koji je čitaju« — zapisano je na pročelju jedne egipatske palače iz vremena Novog carstva.

Zacijelo svaka knjiga nije toliko vrijedna. Ali ima knjiga kojih se vrijednost može mjeriti s najvrednijim kulturnim spomenicima, jer su i same spomenici. I to živi i nepresušivi. Kao vratak čovjekova duha koji se u njima zrcali i ključa.

Pretisak starohrvatskog glagoljskog Misala iz godine 1483, koji su poduzetni nakladnici zagrebačkog instituta »Liber croaticus« nedavno predali našoj kulturnoj javnosti, bez sumnje spada u takve spomenične bisere. Knjiga je stara gotovo pet stoljeća. Prvotisak je ugledao svjetlo dana svega tridesetak godina nakon što je Nijemac Ivan Gutenberg izumio tiskarski stroj. To znači da se ubraja u tiskovne prvijence ili tzv. inkunabule.

Već ti podaci sami za sebe govore dosta i o izuzetnoj znamenitosti knjige i o zamjernim domašajima hrvatske kulture prije pola tisućljeća. Zato i smioni pothvat izdavača zaslužuje posebno priznanje. Iz uredničkog govora razabiremo da je rad na pretisku bio neobično složen i težak. Ne samo zbog složenosti same tehnike rada nego i zbog činjenice što se nije sačuvao nijedan cjelovit primjerak prvotiska te je ovo dragocjeno knjiško iverje trebalo pabirčiti od Zagreba do Vatikana, da bi se dobio kompletan uzorak. No, stručnjacima očito nije uzmanjkalo ni dobre volje ni strpljivosti, pa je pothvat završio punim uspjehom. Tako je jedan veliki dijamant naše kulturne baštine iščupan iz povijesnih okamina i otet neumoljivom zubu vremena.

»Misal po zakonu rimskog dvora« — izvorni je naslov Misala iz godine 1483. »Naziv dolazi otuda što je tip misala rimske kurije u zapadnoj Crkvi prevladao već u 13. stoljeću, sve do Tridentinskog koncila, kao najopćenitiji, a u nas su ga širili osobito franjevci.« Pravo na vlastiti tip misala na našem tlu uživala je samo zagrebačka biskupija. Naravno samo do Tridentinskog sabora.